

PROBLEMATIKA CHÁPANIA VO FILOZOFII

S. S. GUSEV — G. L. TULČINSKIJ: Problema ponimanija v filosofii. Politizdat, Moskva 1985, 191 s.

Problém chápania predstavuje v súčasnosti jeden z najdiskutovanejších problémov, a to nielen v spoločenských i prírodných vedách, ale aj vo filozofii a všeobecnej metodológii.

S. S. Gusev a G. L. Tulčinskij v knižke *Problém chápania vo filozofii*, ktorá vyšla v edícii Nad čím pracujú a o čom uvažujú filozofi, sa pokúsili uplatniť systémový prístup na skúmanie daného problému, podujali sa komplexne vysvetliť podstatu chápania z pozícií marxistickej metodológie vied, odhaliť základné mechanizmy fungovania procesu chápania, a čo je nemenej dôležité, preskúmať i jeho sociálno-praktický význam.

Kniha sa skladá z troch kapítol; jej štruktúra [I. kapitola: *O chápaní chápania*: Vedieť a chápať. Hermeneutika ako teória, umenie a filozofia chápania. Činnosťný základ a normatívno-hodnotová povaha chápania; II. kapitola: *Mechanizmy chápania a utvárania zmyslu*: Dialogický charakter chápania. Metafora ako prostriedok utvárania zmyslu. Chápanie vo vedeckom poznaní; III. kapitola: *Chápanie, kultúra, osobnosť*: Chápanie a efektívnosť sociálnej komunikácie. Dynamika chápania: kultúra a osobnosť] svedčí o tom, že v knihe sa autori sústredili nielen na kritickú analýzu najznámejších koncepcií chápania v súčasnej buržoáznej filozofii [hermeneutika, logický empirizmus, abstraktná semiotika a pod.], ale aj na rozpracovanie problému chápania, jeho podstaty, miesta a funkcií v duchovnom osvojovaní skutočnosti z marxistických východísk.

Pri objasňovaní podstaty chápania autori akcentujú činnosťný, sociálno-kultúrny základ chápania. Ako sami zdôrazňujú, základným cieľom bolo vysvetliť chápanie ako formu duchovno-praktického osvojovania skutočnosti, ako veľmi významný aspekt ľudského vzťahu k svetu.

V úvodnej časti upozorňujú autori na doterajšiu situáciu v skúmaní daného fenoménu, na terminologické nejasnosti, na odlišnosť prístupov i zorných uhlov, na rôzne vymedzenie aplikačných polí chápania [niektorí autori ho zužujú napr. len na oblasť humanitných vied]. Za základnú podmienku prekonania tohto stavu pokladajú predovšetkým vypracovanie jednotného hľadiska na štruktúru a procedúry chápania, rovnako ako aj odhalenie všeobecného teoreticko-poznávacieho statu chápania. Chápanie, ktoré je neoddeliteľné od hodnotiacej činnosti, nemožno podľa nich stotožniť s poznaním, ani s vedeckým vysvetlením, či interpretáciou informácií, systematizáciou a pod. Poznanie a chápanie predstavujú dva rozličné, vzájomne sa predpokladajúce, na seba pôsobiace, avšak netotožné momenty ľudského pôsobenia s vonkajším svetom.

Pri objasňovaní pojmu chápania vychádzajú autori z jednoty troch aspektov, a to: odhalenia zmyslu, jeho rekonštrukcie a jeho utvárania. Nazdávam sa, že takáto koncepcia, skúmajúca chápanie nielen v kontexte poznania a hodnotenia, ale najmä aj [sprostredkovane] v kontexte ľudskej činnosti — spoločenskej praxe, posky-

tuje pre rozpracovanie problému široké možnosti a je teda perspektívna.

V súvislosti s kritickou analýzou hermeneutiky autori vyčleňujú štyri základné typy hermeneutickej interpretácie textov, a to: gramatickú (jazykovú), štylistickú, historickú a psychologickú (osobnostnú), pričom každý z uvedených typov je spätý s niektorou z hermeneutických kategórií: jazyková s kategóriou predchápania, historická s kategóriou „hermeneutického kruhu“, štylistická s kategóriou cieľa, psychologická s kategóriou prežívania. Sympatické je, že v knihe sa pristupuje k hodnoteniu hermeneutiky diferencovane, pozitívne sa oceňuje dôraz na aktívnu účasť človeka vo vedeckom poznaní i na historickú determinovanosť tohto poznania. Opodstatnene jej však autori vyčítajú redukciu oboch faktorov (aktivity sa odvodzuje z osobnostných aspektov; historická podmienenosť sa chápe zúžene ako jazyková podmienenosť). „Panlingvinizmus“ ako dôsledok takejto redukcie ústi potom u predstaviteľov hermeneutiky nevyhnutne do mystického vysvetľovania pojmu chápania.

Jedinú možnosť, ako prekonať panlingvinizmus, panpsychologizmus či transcendentalizmus zakotvený v buržoázných koncepciách chápania, poskytuje, ako to autori zdôrazňujú na viacerých miestach, marxistická teória poznania, skúmajúca činnosť vedomia v tesnej spätosti so spoločenskou praxou. Z dialektickej teórie odrazu ako jadra marxistickej teórie poznania vyplýva aj program záväzný pre skúmanie chápania, a to v spätosti s praktickou cieľavedomou, pretvárajúcou činnosťou spoločenského človeka.

Ako základná niť sa vinie prácou myšlienka o nemožnosti odtrhnúť od seba, izolovať zmysel od cieľavedomej činnosti: sociálne zmysly a významy sa tvoria a realizujú len v procese praktickej činnosti, nesprávne je preto

spájať ich len s jazykovou činnosťou. Chápanie potom autori vymedzujú ako program sociálnej činnosti v rámci určitej kultúry, v rámci určitých normatívno-hodnotových systémov. Posledné môžu byť späté buď s bezprostrednou praktickou činnosťou, buď s vedeckotechnickým poznaním a činnosťou alebo s ideológiou a estetickým vzťahom k skutočnosti. Obhajujú názor, podľa ktorého je nesprávne spájať chápanie len s vedeckou činnosťou (resp. poznaním vôbec); vedecké chápanie predstavuje podľa nich len jeden zo špecifických druhov chápania.

Naväzujúc na známu Leontievovu koncepciu sociálneho významu a osobnostného zmyslu, skúmajú autori chápanie na oboch daných úrovniach a pozornosť venujú aj mechanizmom prechodu z jednej úrovne do druhej. Rovnako plodne využívajú v knihe aj Bachtinom iniciované predstavy o slove ako časti rečového vzájomného pôsobenia (udalosti). Akcentujúc dialektický charakter chápania, pristupujú autori k skúmaniu prepojenia, „kanálov“, medzi viacerými historickými normatívno-hodnotovými systémami, ako aj k závažným metodologickým záverom týkajúcim sa získavania nových poznatkov.

Originálnym príspevkom v rozpracovaní problému chápania je časť o metafore ako o jednom z prostriedkov utvárania zmyslu. Gusev, ktorý metafore venoval samostatnú monografiu (vyšla r. 1984), tu podáva stručný prehľad najrozšírenejších názorov, ktoré sa vytvorili na pôde buržoáznej semiotiky, logiky, literárnej vedy a filozofie za posledné roky. Aj keď v modifikovanej podobe sa nesprávna redukcia v prístupe k metafore, a to redukcia na jazykovú rovinu, jazykovú činnosť chápanú v izolácii od spoločensko-practickej činnosti uplatňuje vo všetkých týchto názoroch, ako na to upozorňuje autor. K nesporné podnetným a pre súčasnú metodo-

lógii relevantným patria analýzy metafor v súvislosti s vedeckým poznáním, úlohami, ktoré v ňom metafora plní (napr. pri opise hypotetických objektov atď.).

Pozornosť autorov sa — okrem chápania v poznaní a sociálnej komunikácii vôbec — sústreďuje aj na úlohy a funkcie osobnosti v procese chápania, teda na druhú stránku zložitého vzťahu medzi individuom a nadindividuálnou kultúrou. Z takéhoto „dvoj pohľadu“ sa v knihe skúma efektivnosť jazykovej (v širšom zmysle kultúrnej vôbec) komunikácie. Autori kritizujú ako jednostranne — oba používané prístupy k výskumu jazykovej komunikácie — deduktívny a indukčný a vyzdvihujú prednosť tzv. cieľového prístupu, ktorý sa opiera o analýzu orientovanú na cieľ komunikácie. Toto však predpokladá vyriešenie **dve úloh** (neriešené v koncepcii

induktívneho a deduktívneho prístupu), a to vysvetliť nerovnorodý, viacúrovňový charakter procesu chápania a nájsť kritériá výberu chápania („kľúč“ interpretačného systému).

V závere práce sa rozoberá dynamika chápania a z tohto aspektu sa vysvetľuje vzťah kultúry a osobnosti, formulujú sa základné predpoklady rozvoja tvorivej osobnosti. Z netradičného, na prvý pohľad odťažitého zorného uhla dopĺňa problematiku chápania a smiechu ako sociokultúrne podmieneného javu.

Aj keď náročná úloha, ktorú si vytýčili autori, podať systémový pohľad na problém chápania, ostala v niektorých aspektoch viac len naznačená ako úplne realizovaná, predstavuje kniha S. S. Guseva a G. L. Tuščinského podnetný príspevok k ďalšiemu rozpracovávaniu problému chápania v filozofii.

Etela Farkašová

Oprava

V časopise *Filozofia* 1987, č. 4 vo Výberovej bibliografii akademika I. Hrušovského vznikli nedopatrením tieto chyby:

- s. 460 — Bibliografia zachytáva state a štúdie I. Hrušovského ... v rokoch 1947—1949 — správne: v rokoch 1947—1979.
- s. 460 — bibliografický údaj č. 6 — Engels ako filozof. Bratislava 1947 — správne: Bratislava 1946.
- s. 461 — bibliografický údaj č. 48 — 29 rokov našej vedy a filozofie — správne: 20 rokov našej vedy a filozofie.